

STADSHOLMEN

LOTSEN 18 OCH 19

Åsögatan 207, 209

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

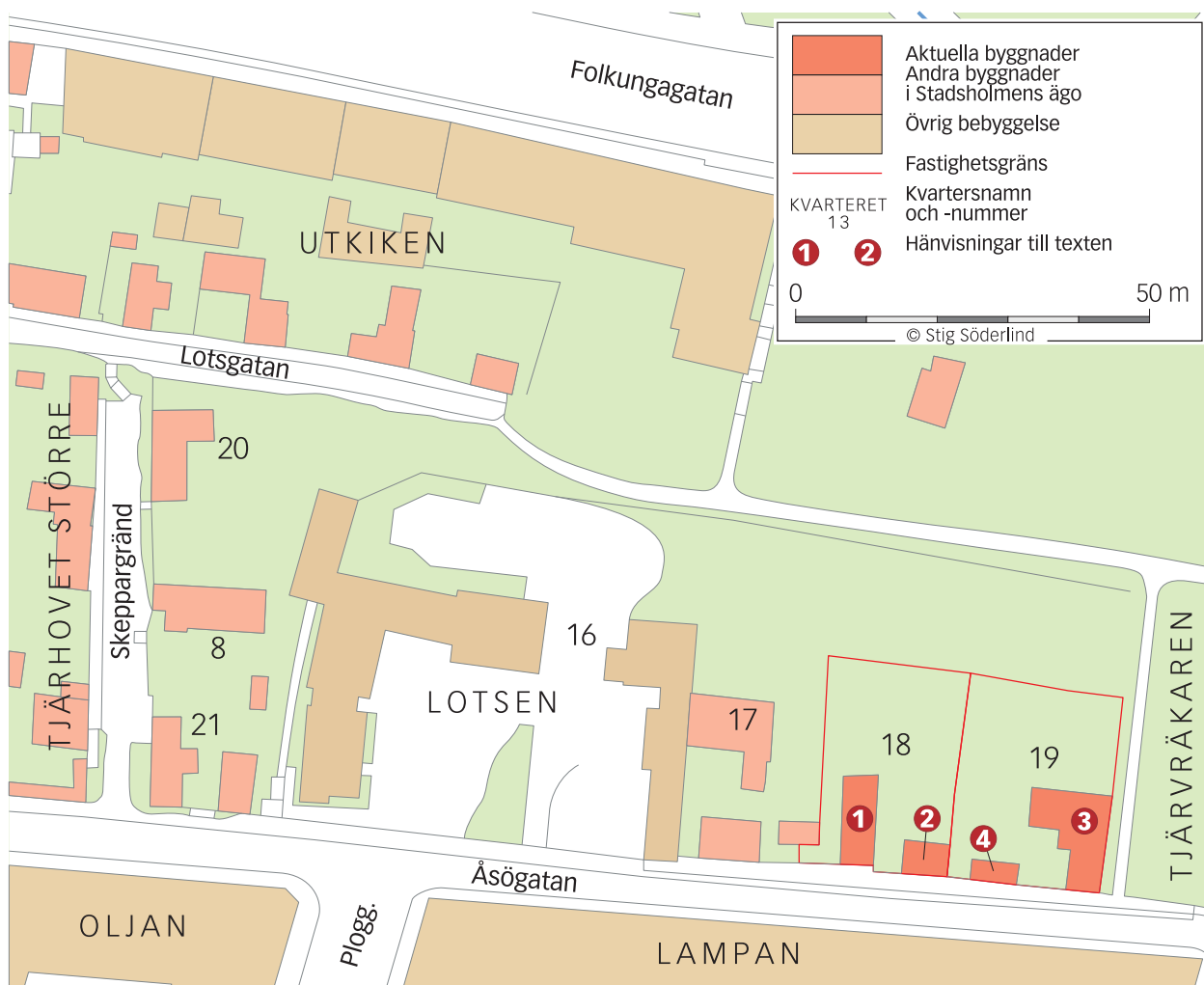
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ LOTSEN 18, HALVHUSET
- ❷ LOTSEN 18, ATELJÉN
- ❸ LOTSEN 19, GÅRDSHUS MED FLYGEL
- ❹ LOTSEN 19, FÖRRÅDSBYGGNAD

TECKNING AV ÅSÖGATAN MED LOTSEN 18 NÄRMAST TILL HÖGER I BILD. OKÄND KONSTNÄR OCH ÅR.
SSM:S ARKIV A175/42

Byggnaderna inom Lotsen 18 och 19 är exempel på den småskaliga trähusbebyggelse som karaktäriserar Åsöberget. De ger en bild av bostadsförhållandena för arbetare och mindre bemedlade på malmarna från sent 1600-tal och in på 1900-talet.

Bebyggelsen har starka kopplingar till tjärhanteringen och skeppsvarvet vid Tegelviken men även till textilfabrikerna på östra Södermalm. Det sena 1800-talets trångboddhet och systemet med inneboende var utbrett i denna utkantsbebyggelse.

Lotsen 18 är ett av relativt få bevarade gathus av typen halvhus, det vill säga med takfall endast åt ett håll. Lotsen 19 har en delvis reveterad fasad vilket är för området ovanligt påkostat. De konstruktioner och autentiska byggnadsdelar som bevarats utgör omistliga dokument över äldre tiders byggnadsskick.

Lotsen 18 och 19 är blåvärderade enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheterna har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sågargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet

LOTSEN 19. FLYGELN MED FALURÖD LOCKLISTPANEL SEDD FRÅN GATHÖRNET VID ÅSÖGATAN. FOTO: J. MALMBERG.

hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende allteftersom flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskus-

LOTSEN 19. GÅRDHUSET SETT FRÅN TOMTEN OCH NORDVÄST. BOTTENVÅNINGEN ÄR SLÄTPUTSAD MED PROFILERADE TRÄPILASTRAR SOM MARKERAR KNUTKEDJOR. FOTO: J. MALMBERG.

sionerna i kulturreseervatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturreseervat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

Lotsen 18, Åsögatan 207

Den relativt stora, sluttande tomten är bebyggd med två gathus av trä, det ena från 1700-talet (Nr 1 på kartan) och det andra en ateljébyggnad som uppfördes vid upprustningen 1959 (Nr 2 på kartan).

HISTORIK

Tomten uppläts 1728 och bebyggdes 1730. Det finns inga handlingar som redovisar när vindsvåningen tillkom, men den fanns 1858. Fastigheten förvärvades av staden 1905. Foton från 1920-talet visar att det fanns en elegant körport i gustaviansk stil i planket mot Åsögatan, idag borttagen. Invändigt har vävtapeter från 1800-talets tidigare del dokumenterats, bemålade med landskapsskildringar. Även kakelugnar i rokok- och empirstil samt ett lusthus i ena tomthörnet är belagda under tidigt 1900-tal.

Fastigheten rustades upp 1959. Foton från året före upprustningen visar att byggnaden då hade en liten förstukvist och att fönsterluckorna var av en enklare typ än de som kom att monteras vid renoveringen. Byggnaden hade en skorsten mot dagens två. Ombyggnadsritningarna visar att hela vindsvåningen i princip nybyggdes. På bottenvåningen togs det centralt belägna köket i anspråk för hall och trappa av ek. Det nya köket byggdes istället i rummet mot gatan. För att belysa den nya trappan tillkom ett takfönster.

LOTSEN 18 ÄR ETT SÅ KALLAT HALVHUS MED TAKFALL ÅT ENA HÅLLET. HÄR SETT FRÅN GÅRDEN. FOTO: J. MALMBERG.

BYGGNADSBESKRIVNING

Den äldre byggnaden (Nr 1 på kartan) är uppförd i en tidigare tomtgräns och är ett så kallat halvhus, det vill säga har takfall endast mot ett håll. Taket är brutet och belagt med enkupigt tegel. Den västra väggen är i bottenvåningen delvis murad men byggnaden i övrigt är en panelad timmerkonstruktion. Invändigt har bottenvåningens rum mot norr ett äldre trägolv och ett handhyvlat paneltak. I huset finns även en rund gustaviansk kakelugn som är deponerad från stadsmuseets samlingar. Ugnen har polykrom blomsterdekor och står på en tidstypisk benställning av trä.

Lotsen 19, Åsögatan 209

På en sluttande tomt med stora gräsytor finns bebyggelse i form av ett till delar reveterat hus med inredd vind och en lägre flygel vars gavel är placerad i gatuliv (Nr 3 på kartan). En sentida förrådsbyggnad är uppförd mot planket som avgränsar fastigheten mot gatan (Nr 4).

HISTORIK

Tomten uppläts 1725 och torde ha bebyggts kort därefter. Då fastigheten brandförsäkrades 1781 fanns både bostadshuset och flygeln. Bostadshuset hade då ännu ingen vindsvåning och taket var täckt med torv. År 1849 ansökte ägaren, skomakare Cederbom, om att få uppföra en kägelbana i trädgården. Under handelsbokhållare Sandells ägo hade vindsvåningen byggts och inretts år 1866. Nu angavs att bottenvåningens östra gavel var en korsvirkeskonstruktion med fyllningar av tegel medan övriga väggar var timrade. Byggnaden förvärvades av staden 1885. Uppmåtningsritningar från 1930-talet redovisar att "Åsöbergets tvättstuga" låg i flygeln.

Inför ombyggnaden 1959 konstaterade man att vindsvåningen var en konstruktion med plankväggar. Uppmåtningsritningar från samma år vittnar om att våningen en gång kan ha inrymt två hushåll. Vid renoveringen byggdes en ny förstuga. I flygeln förlades badrum och pannrum samtidigt som den tidigare entrén i flygeln sattes igen. Vindsvåningens

I LOTSEN 18 FINNS EN RUND, GUSTAVIANSK KAKELUGN MED POLYKROM DEKOR.
FOTO: J. MALMBERG.

LOTSEN 18. FÖNSTRET HAR BESLAG AV 1700-TALSTYP SOM KAN VARA FRÅN RENOVERINGEN 1959 DÅ FÖNSTERLUCKORNA BYTTES. FOTO: J. MALMBERG.

tre takkupor revs, liksom två murade spisar och en liten tillbyggnad på västra gaveln. En vinkelbyggd uthuslänga ersattes av ett nytt, mindre förråd. Stora delar av flygelns ytter- och innerväggar nyttillverkades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Byggnaden (Nr 3 på kartan) utgörs av ett gårdshus sammanbyggt med en lägre flygel vid gatan. Gårdshuset har en våning och inredd vind under brutet tak medan den en våning höga flygeln har sadeltak. Takfallen är täckta med enkupigt tegel. En förstuga är placerad i vinkeln mellan byggnadsdelarna. Flygeln har en enkel utformning med faluröd locklistpanel medan gårdshuset har en mer bearbetad exteriör

med tre slätputsade och ljusst avfärgade fasader i bottenvåningen. Faluröda, profilerade pilastrar av trä artikulerar fasaderna och återfinns på platser för knutkedjor. Fönstren har rikt profilerade överstycken av trä. Fasaden mot söder är liksom vindsvåningen klädd med faluröd locklistpanel. Altandörren på nordfasaden är från 1800-talets senare del eller 1900-talets början. På södra sidan finns en utvändigt lucka till källaren som omnämns redan 1781.

Invändigt har gårdshuset trägolv av äldre typ med fris, en öppen spis samt en murad spiskåpa i köket. Av äldre snickerier finns en fyrfyllnadsdörr och en golvlist från 1800-talet i ett av rummen. I flygeln är inredningen sentida. Rummet mot gatan har öppnats tillnock och äldre takbjälkar är synliga.

LOTSEN 19 SETT MOT NORR LÄNGS
FLYGELN OCH GÅRDSHUSETS KORT-
SIDA (HUS NR 3).
FOTO: L. AF PETERSENS 1959.
SSM:S ARKIV, F58002.

LOTSEN 19. GÅRDSHUS MED FLYGEL
SETT FRÅN GÅRDEN.
FOTO: L. AF PETERSENS 1960.
SSM:S ARKIV, F58033.

NUMERA BORTTAGEN PORT MOT GATAN, LOTSEN 18.
FOTO: K. SALIN 1924. SSM:S ARKIV F4698.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.